

HTD

HADİS TETKİKLERİ DERGİSİ

JOURNAL OF HADITH STUDIES مجلة بحوث الحديث

Cilt/Volume: VIII Sayı/Number: 2 Yıl/Year: 2010

Editörden/Editorial/التحرير من رئيس

İbrahim HATİBOĞLU, Geçmiş İle Gelecek Arasında Köprü Olabilmek...

Makaleler/Articles/مقالات

Selçuk COŞKUN, Sünnet ve Geleneğin Döngüsel Yapısı Üzerine/
On the Circular Structure of Sunnah and Custom

Veli ATMACA, Hadislerde Geçen Hastalık Adları/
Names of the Sicknesses Mentioned in hadiths

Bekir KUZUDİŞLİ, Müsnedleri Dışında Zikredilen Sahâbiler Bağlamında
Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i –Ebû Hüreyre Örneği–/*Ahmad b. Hanbal's
Musnad in the Context of Companions Mentioned outside of their
Musnads –the Case of Abû Hurayra–*

Mohammed ALSHEHRI, Misunderstanding of Statements and Practices of
some Early Hadith Scholars by some Orientalists/*Bazı Şarkiyatçıların Erken Dönem Hadis
Âlimlerinin İfade ve Uygulamalarını Yanlış Anlamaları*

Omer Faruk YILDIRIM, Teyemmüm Kıssasının Tarihi ve Âyetinin Sebeb-i Nüzûlü Üzerine
-Hz. Âişe'nin Gerdanlığını Düşürmesinin Mükerrerliği Bağlamında-/
*An Evaluation on Date of Qissa of Teyemmum and Sabab-i Nuzûl of Verse of Teyemmum
-On the Repeated Occurrences of Â'ishah's (r. a.) having lost her necklace-*

Ahmet ÜRKMEZ, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*'sinden Hareketle İbn Kesîr ve Hadis Hocaları
Üzerine/*On al-Bidâya wa al-nihâya of İbn Katheer and
his Hadith Teachers*

Tercüme/Translation/ترجمة

Miklos MURANYI, Erken Dönem Tabakât Literatüründe Sikadan Zayıfa Geçiş:
Ricâl İlmîne Metinlerarası Bir Yaklaşım/*From Thiqa to Da'if in Early Tabaqât-Literature:
An Intertextual Approach to 'Ilm al-Rijâl (Çev. Fatma KIZIL)*

Hız. Peygamber'in Tercihlerine Dair Bazı Mülâhazalar

Dilek ÇALIŞKAN*

I. Giriş

Bütün kâinatın yaratıcısı Yüce Allâh, mahlûkât içerisinde, yalnız cinleri ve insanları kendisine kulluk etmeleri amacıyla yarattığını ifade etmektedir. Çünkü cinler ve insanlar diğer mahlûkâttan farklı olarak, Allâh'a itaat ve ibadet etme noktasında irade serbestliğine sahip olan yaratıklardır. Âyet-i kerîmede¹ belirtildiğine göre, irade serbestliği yani tercih özgürlüğü *emanetini* gökler, dağlar ve yer kabul etmemiş, ancak insan yüklenmiştir. Bu sebeptendir ki, insan Allâh'a inanmak ve itaat etmek veya etmemek konusunda tercih özgürlüğüne sahip bulunmaktadır. Başka bir âyette ise, "*Sizi yalnızca bir oyun eğlence olsun diye ve boş yere yarattığımızı mı, tekrar huzurumuza getirilip, hesaba çekilmeyeceğinizi mi sanıyordunuz*"² şeklinde ciddi bir ikaz söz konusudur. Âyet, dünya hayatının boş yere yaratılmadığını, bir imtihan vesilesi olduğunu ve insanların dünya hayatındaki tercihlerinden, amellerinden dolayı sorguya çekileceklerini hatırlatarak, insanlığa kurtuluş yolunu gösteren bir uyarı yapmaktadır.

Bu kurtuluş yolu, bilhassa tercih zorluğu ve sıkıntısı çekilen durumlarda, İslâm'ın Allâh'ın âyetlerinde istikâmeti belirlenen ve Hız. Peygamber'in örneğinde ortaya konan, tavizsiz bir din olması nedeniyle Hız. Peygamber'in sünnetinde bulunacaktır. Hız. Peygamber'in benzer durumlardaki tercihleri yahut onun tercihlerinden çıkarılan evrensel ilkeler günümüze taşınmak suretiyle hayat boyu karşılaşılan tercih sıkıntıları ve ikilemlere çözüm bulmak mümkündür. İşte bu nedenlerle Hız. Peygamber'in tercihlerine dair rivâyetler Hız. Peygamber'e ittibâ edilen ve onun sünnetini tahakkuk ettiği bir hayat yaşamada gerekli öncelikleri belirleme noktasında büyük önemi haizdir. Hız. Peygam-

* MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hadis Doktora, İSTANBUL, dmuhaddise@hotmail.com

¹ el-Ahzâb 33/72.

² bkz. el-En'âm 6/32, 70.

ber'in tercihlerine delâlet eden rivâyetlerden, bu tercihlerin günlük hayatta nasıl tecelli ettiğini görmek ve böylelikle Hz. Peygamber'in takdîm ettiği, önem verdiği hususları ortaya çıkarmak suretiyle bir Peygamber önceliği şeması çizilebilir. mümkündür.

II. Hz. Peygamber'in Tercihlerinin İlâhî İrade Karşısındaki Durumu

Dinde asıl otorite Yüce Allâh'tır. Resûlüllâh (s.a.v.) ise, O'nun emirlerini insanlara ulaştırmakla görevli bir elçi, vahiy kontrolünde hareket eden bir beşerdi. O, ne yüce Allâh'tan aldığı mesajları insanlara ilettikten sonra başka görevi kalmayan postacı konumunda bir insan ne de bütün tasarruf ve hareketleri vahiyyle belirlenen, vahiy olmadan herhangi bir tercihi mümkün olmayan, beşerî inisiyatiflerinden soyutlanmış kutsal bir varlıktı. O yeryüzünde dinî alanda en yetkin kişiydi ve otoritesinin³ kaynağı Yüce Allâh'a dayanmaktaydı. Nitekim Yüce Allâh Resûlü'ne uymayı ve itaati emretmiş hatta ona itaati kendisine itaatle eş değer tutmuştur.⁴ Bu nedenle o, Allâh tarafından görevlendirilen ve Müslümanlar için boyun eğme ve itaat etmenin⁵ zorunlu olduğu bir rehber, yönetici, örnek ve öğretmendir.

Bununla birlikte Allâh'ın bir emri olarak⁶ Hz. Peygamber sık sık ashâbını uyararak özellikle dinî tebliğ alanına girmeyen ve hakkında vahiy gelmeyen konularda kendisinin de onlar gibi bir beşer olduğunu, dolayısıyla böylesi konulardaki tercihlerinde isabet de hata da edebileceğini ifade etmiştir. Nitekim Hz. Peygamber bu durumla ilgili olarak "إِنَّمَا أَفْضَى بَيْنَكُمْ بِرَأْيِي فِيمَا لَمْ يَنْزَلْ عَلَيَّ" / *Bana vahiy gelmeyen konularda, aranızda ben de ancak re'yim ile hüküm veriyorum*⁷ buyurmuştur.⁸ Resûlüllâh'ın (s.a.v.) bu bireysel tercihlerinin bazıları

³ Hz. Peygamber'in otoritesinin vazgeçilmez iki dayanağı vardır. Birincisi, mutlak otorite olan Allâh tarafından seçilip yetkilendirilmesi; ikincisi, gönderildiği toplum tarafından tanınmasıdır. Birinci dayanak onun otoritesi için yeterli olmakla birlikte 'Resûl' olma niteliğini gerçekleştirebilmesi için otoritesinin kabul edilmesi gereklidir. Hz. Peygamber'in otorite alanlarını; yasama, yürütme, yargı olmak üzere üçe ayırmak mümkündür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Bakır, *Bir Dini Otorite Olarak Hz. Peygamber (Ehl-i Sünnet Kelâmına Göre)*, Ankara: İlahiyat Yayınları 2005, s. 53.

⁴ el-Haşr 59/7; en-Nisâ 4/80; el-Fetih 48/10.

⁵ bkz. Âli- İmrân 3/132; en-Nisâ 4/59, 64-65, 80; el-Mâide 5/92; el-A'râf 7/157; el-Enfâl 8/1, 20, 46; en-Nûr 24/54, 56; Muhammed 47/33; el-Haşr 59/7; et-Teğâbün 64/12.

⁶ bkz. el-Kehf 18/110.

⁷ Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünen-ü Ebi Dâvûd*, I-V, Dâru's-Sahnûn, İstanbul: Çağrı Yayınları 1992, Akdiye 7, hadis no: 3587.

⁸ Bu sebeple sahâbiler Hz. Peygamber'in açıklamalarını vahiy kaynaklı olup olmaması bakımından ayırırlar, bu konuda tereddüt ettikleri zaman Hz. Peygamber'e ilgili tasarrufunun vahiy kaynaklı mı yoksa kendi kişisel görüşü mü olduğunu sorarlardı. Söz konusu tasarrufun kendi görüş ve içtihadına dayandığını öğrendikleri zaman mukabil görüşlerini açıklamaktan çekinmezlerdi. Resûlüllâh da kendi görüşüne dayanarak yaptığı tasarruflarında ashâbının görüşleri istikâmetinde tashihler yapardı. Bu konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. İsmail Lütfi Ça-

tasvib edilerek onaylanmiş, bazıları ise uygun bulunmayarak tashih edilmiştir. Şâyet ortada bir tashih yoksa Resûlüllâh'ın (s.a.v.) o davranışını onaylanmış kabul edilmektedir.⁹ Bu nedenle Peygamber Efendimizin tercilerini tasvib edilenler ve tashih edilenler şeklinde iki kısımda incelemek mümkündür.

A. Tasvib Görmesi

Resûlüllâh (s.a.v.) herhangi bir olay meydana geldiğinde yahut kendisine bir soru sorulduğunda, varsa mevcut vahye başvurur, yoksa belli bir süre vahiy gelmesini beklerdi.¹⁰ Resûlüllâh (s.a.v.) bilhassa umuma ait politikanın önemli meselelerinde,¹¹ bazen de ibtidâen hüküm koymayı gerektiren alanlarda vahiy bekliyor ve bu bekleyişte her zaman kararlılık göstererek "Allah'ım (vahiy kapısını) aç!"¹² diye dua ediyordu. Vahiy gelme ihtimali dolayısıyla kendi re'y ve içtihadıyla hareket etmeyip bir müddet beklemesinin ardından vahiy gelmezse kendi re'y ve içtihadıyla hareket ediyordu.¹³

Bununla birlikte Resûlüllâh bazen vahiy beklemeden kararını açıklar, hatta ceza vermesi gerekiyorsa, onu da hemen yerine getirirdi. Şu hâdis Hz. Peygamber bu husustaki davranış biçimini gözler önüne sermektedir. Enes b. Mâlik'den (r.a.) şu haber nakledilmektedir: "Ureyne kabilesinden bir grup insan Medine'ye Resûlüllâh'ın yanına geldiler. Fakat Medine'nin havasına alışamadıkları için hasta oldular. Bu yüzden Resûlüllâh onları zekât develerinin otlattığı yöreye gönderdi; bu develerin sütleriyle beslenmelerini, hastalıklarının da o develerin idrarlarıyla tedavi etmelerini söyledi. Adamlar gittiler bir müddet sonra sağlıklarına kavuşunca, Hz. Peygamber'in çobanını öldürüp develerini de çaldılar. Yaptıkları bu işten dolayı Resûlüllâh arkalarından bir müfreze gön-

kan, *Hadislerde Görülen İhtilâflar Ve Çözüm Yolları*, İstanbul: İFAV Yayınları 2000, s. 96; Bünyamin Erul, *Sahâbenin Sünnet Anlayışı*, Ankara 2000, s. 237.

⁹ Tâhir b. Âşûr, *Makâsîd*, s. 104; Yûsuf el-Kardâvî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, s. 91; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ensar Neşriyat 2005, s. 192. Şâyet ortada bir tashih yoksa bunun Resûlüllâh'ın (s.a.v.) o davranışının takrir ile karşılandığı yani onaylandığı anlamına gelmesi nedeniyle Resûlüllâh'ın (s.a.v.) vahye dayalı olmaksızın yaptığı tashih edilmemiş tüm tasarruflarının, aynen takrirî sünnette olduğu gibi takrirî vahiy sayılması gerekmektedir. bkz. Abdülhâlik, *Hücciyetü's-sünne*, Mansûre: Dâru'l-Vefâ 1993, 204, 222.

¹⁰ Buhârî, "İ'tisâm", 3, 8, 28; "Şehâdet", 15; İbn Mâce, "Talâk" 25; İbn Kesir, *Tefsir*, IV, 318.

¹¹ bkz. Fazlurrahman, *İslâm ve Çağdaşlık: Fikrî bir Geleneğin Değişimi*, çev. Alparslan Açıkgenç, Hayri Kırbasoğlu, Ankara 1990 s. 80.

¹² Müslim, "Liân", 10.

¹³ Bu konuda âlimler üç farklı görüş ileri sürmüşlerdir. Çoğunluğun kanaatine göre Hz. Peygamber'in içtihad yetkisi vardı ve bunu zamanı gelince kullanıyordu, bir kısmına göre de Hz. Peygamber'in böyle bir yetkisi söz konusu değildi. Üçüncü bir görüşe göre de içtihad etmesi gereken durumlarda Resûlüllâh (s.a.v.) tevakkuf ediyordu. bkz. Erdoğan, *Sünnet*, s. 135. "Bekleme süresinin ise belirli bir zamanı yoktu. Vahyin gelmesinden umudunu kesmiş olması Hz. Peygamber'in re'y ve içtihadı ile hareket etmesi için yeterliydi. bkz. Abdülhâlik, *Hücciyetü's-sünne*, s. 157, 202.

dererek onları yakalattı ve Medine'ye geri getirtti. Ardından da ellerinin ve ayaklarının kesilmesini, gözlerinin çıkarılmasını ve ölüncüye kadar güneşin altında tutulmalarını emretti. Bunun üzerine, 'Allâh ve Resûlü'ne karşı savaşanların ve yeryüzünde (hak) düzeni bozmaya çalışanların cezası, ya öldürülmeleri ya asılmaları yahut el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut buldukları yerden sürülmeleridir. Bu onların dünyadaki rüsvâlığıdır. Onlar için âhirette de büyük bir azap vardır'¹⁴ âyeti indirildi'.¹⁵

Bu rivâyette görüldüğü üzere Hz. Peygamber vahiyden önce karar verip tercihini de vakit geçirmeden uygulamaya koymuş; olayla ilgili Kur'ân nassı ise bundan sonra indirilmiştir. Söz konusu nass ise, Hz. Peygamber'in verdiği kararın Yüce Allâh tarafından tasvib edilip onaylandığını açıkça ortaya koymuştur. Bu da şüphesiz vermiş olduğu kararda, Resûlüllâh'ın isabet ettiğini göstermektedir.

B. Tashîh Edilmesi

Resûlüllâh (s.a.v.) aynı zamanda bir beşer olması hasebiyle, onun bütün tasarruflarını toptancı bir anlayışla tenzih etmek mümkün değildir.¹⁶ Nitekim Hz. Peygamber zaman zaman kendi düşüncesine göre kararlar almış, ancak bu kararlarının bazılarında isabetsiz görülerek Yüce Allâh'ın tashihine mazhar olmuş bu suretle hata üzerinde bırakılmamıştır.¹⁷ Aşağıda tashîh-i içtihad niteliği taşıyan bu hususlara hadis literatüründen misâller zikredilecektir.

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) naklettiğine göre, "Resûlüllâh (s.a.v.) Hz. Hamza'nın (r.a.) şehit edildiğini öğrenince, yanına gitti ve cesedinin müşrikler tarafından hunharca parçalandığını gördü. Bunun üzerine başında durarak: 'Muhakkak senin yerine onlardan (müşriklerden) yetmiş kişiyi aynı şekilde katledeceğim' dedi. Hz. Peygamber henüz oradan ayrılmamıştı ki, Cebrâil, 'Eğer ceza verecekseniz, size yapılan işkencenin misliyle ceza verin. Ama sabrederseniz, elbette o, sabredenler için daha hayırlıdır. Sabret! Senin sabrında ancak Allâh'ın yardımındadır. Onlardan dolayı kederlenme, kurmakta oldukları tuzaktan kaygı duyma! Çünkü Allâh (kötülükten) sakınanlar ve güzel amel işleyenlerle beraberdir'¹⁸ âyetlerini getirdi.¹⁹

Benzeri bir durumu şu olayda da görmek mümkündür. Rivâyet edildiğine göre Resûlüllâh (s.a.v.) Tebuk Gazvesi'ne hazırlanırken münafıklar özür beyan etmek suretiyle savaşa katılmak istememişlerdi. Hatta Mücâhid'ten nakledilen

¹⁴ el-Mâide 5/33.

¹⁵ Buhârî, "Zekât", 68; Müslim, "Sekâme", 10-11.

¹⁶ Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilâflar*, s. 107.

¹⁷ Abdülhâlik, *Hücciyet-i's-sünne*, s. 221-222; Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilâflar*, s. 94.

¹⁸ en-Nahl 16/126-128.

¹⁹ Vâhidî, *Esbâb*, 470-473; Suyûtî, *İtkân*, I, 44-45.

bir rivâyette münafıklardan bir gurup arkadaşlarına: 'Muhammed'den izin isteyen, izin verirse evinizde oturun; izin vermezse yine oturun' demişlerdi. Hz. Peygamber de gönülsüz savaşa gidenlerden hayır gelmeyeceği düşüncesiyle onlara izin vermişti. Bunun üzerine "Allâh seni affetti. Fakat doğru söyleyenler sana iyice belli olup, sen yalancıları bilinceye kadar onlara niçin izin verdin?"²⁰ âyeti nâzil oldu.

Görüldüğü üzere ilk rivâyette Yüce Allâh Resûlüne vereceği cezada âdil olması için misliyle mukabelede bulunmasını emretmektedir. Buna göre söz konusu rivâyette Yüce Allâh Hz. Peygamber'in şahsında kullarına, suç ile ceza arasında bir denge kurmalarını emretmektedir. Böyle yapmakla O, yeryüzüne düzen vermek maksadıyla ezelde takdir ettiği ilâhî kelâmını, yine ezelde tayin ve tespit ettiği peygamber sözüyle tarihin belirli bir döneminde buluşturmuş olmaktadır.²¹ İkinci rivâyette ise Resûlüllâh (s.a.v.), sefere katılmaktan muaf tutulmalarını isteyen münafıkların özürlerini insânî açıdan anlaşılabilir görüp kabul etmiş ve o doğrultuda bir karar vermiştir. Ancak 'Onlara niçin izin verdin?' şeklinde tecelli eden bu sonuç, Resûlüllâh'ın (s.a.v.) ahlâken sorumlu tutulmadığı anlamına gelmektedir.²²

Konuyla ilgili bir başka rivâyet de şöyledir: "Rivâyet edildiğine göre Ebû Tâlib ölmek üzere iken Resûlüllâh ona: 'Ey Amca! Allâh birdir, Muhammed de O'nun kulu ve Resûlüdür de ki, kıyâmet gününde senin lehinde şahitlik edeyim' dedi. Ebû Tâlib de ona şöyle cevap verdi: 'Bilsem ki, Kureyşliler beni ayıplamayıp ölüm korkusu ona bunu söyletti demeyecekler, muhakkak seni sevindirdim'. Bunun üzerine Yüce Allâh (Resûlüm) sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin; bilâkis Allâh dilediğine hidâyet verir ve hidâyete girecek olanları en iyi O bilir"²³ âyetini inzâl etti.²⁴

Başka bir rivâyete göre münafıkların reisi Abdullâh b. Übeyy ölünce oğlu, Allâh Resûlü'nden babasının cenaze namazını kıldırmasını istemiş; Hz. Peygamber de bu talep üzerine onun namazını kıldırıp cenazesini defnetmişti. Resûlüllâh (s.a.v.) henüz kabrinin başından ayrılmamıştı ki, 'Onlardan ölmüş olan hiçbirine asla namaz kılma; onun kabri başında da durma! Çünkü onlar, Allâh ve Resûl'ünü inkâr ettiler ve fâsık olarak öldüler'²⁵ âyeti nâzil olarak münafıklar için cenaze namazı kılınmasını kesin biçimde yasaklamıştır.²⁶

²⁰ et-Tevbe 9/43.

²¹ Demirci, *Sosyal Gerçeklik*, s. 104.

²² Heyet, *Kur'ân Yolu*, III, 52.

²³ el-Kasas 28/56.

²⁴ Buhârî, "Tefsîr 28", 1; Müslim, "İmân", 42; Tirmizî, "Tefsîr 28", 1; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 433.

²⁵ et-Tevbe 9/84.

²⁶ Bu konuyla ilgili farklı rivâyetler için bkz. Taberî, *Tefsîr*, X, 260-262; Vahidî, *Esbâb*, s. 255-257.

Bu iki rivâyet göstermektedir ki, Hz. Peygamber hem amcasının hidâyetini talep etmekle hem de Abdullah b. Übeyy'in oğlu tarafından istenen bir fiili yerine getirmekle uyarıya muhatap olmuştur. Çünkü her iki temenni de azaptan kurtarmaya yöneliktir. Bu da Kur'ân'a göre gayr-i müslimler için söz konusu değildir. Yani bir insana ilâhî rahmetin ulaşması onun, ancak iman etmesiyle mümkündür. Aksi takdirde sonsuz azaptan kurtuluş imkânı yoktur. Bunun için Resûlüllâh'ın (s.a.v.) söz konusu kişiler hakkındaki hayır temennisi ilâhî uyarıyı beraberinde getirmiştir.

Konu ile ilgili diğer bir rivâyete göre ise Resûlüllâh, Kureyş'in ileri gelenleriyle beraber oturmuş, onlara İslâm'ı anlatırken, Abdullâh b. Ümmü Mektum gelerek, Hz. Peygamber'e bazı sorular sormaya başlamıştı. Resûlüllâh sözünün kesilmesini istemediğinden, zaten müslüman olan bu şahsa yüzünü çevirerek ona cevap vermemişti. Onlarla konuşmasını bitirip kalkacağı esnada Abese sûresindeki şu âyetler nâzil oldu.²⁷ *"Kendisine âmâ geldi diye yüzünü ekşitti ve döndü. Ne bilirsin, belki o temizlenecek? Veya öğüt alacak da öğüt ona fayda verecek. Ama buna ihtiyaç hissetmeye gelince, sen ona yöneliyorsun. Onun temizlenmesinden sana ne! Ama sen, can atarak gelen, Allâh'tan korkarak gelenle ilgilenmiyorsun."*²⁸ Bu sûrede Hz. Peygamber'in büyük hata işlediğine dair bir ifade bulunmamakla birlikte, daha uygun olanı terk ettiğinden dolayı ilâhî bir ikaz söz konusudur. Burada Hz. Peygamber'in tebliğde usûl hatası tashîh edilmiştir.

Resûlüllâh'ın Yüce-Allâh tarafından tashîh edilen başka bir tercihi de eşlerinin arzusu için, helâl olan bir şeyi kendine haram kılmasıdır. Konuyla ilgili mevcut pek çok rivâyet arasında yer alan Âişe'nin (r. anhâ) rivâyeti olayı şöyle nakletmektedir: "Resûlüllâh (s.a.v.) tatlıyı ve balı severdi. İkinci namazını kıldıktan sonra hanımlarının yanına gider, onlardan Zeynep bint Cahş'ın yanında bal şerbeti içer ve uzunca kalırdı. Ben ve Hafsa: 'Resûlüllâh hangimizin yanına gelirse o, ona: 'Sen meğâfir yemişsin, ben senden meğâfir kokusu alıyorum' desin diye söz birliği ettik. Hz. Peygamber de kendisine böyle diyen hanımına: 'Hayır ben meğâfir yemedim, fakat Zeyneb bint Cahş'ın yanında bal şerbeti içtim. Ama bir daha içmemeye yemin ettim. Sen bunu başkasına söyleme' buyurdu."²⁹ Bunun üzerine 'Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını arayarak Allâh'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin sen kendine haram ediyorsun? Allâh çok bağışlayan, çok merhamet edendir. Allâh, size yeminlerinizi çözmeyi meşru kılmıştır. Allâh sizin sahibinizdir. O, bilendir, hikmetle yönetendir. Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti. Fakat eşi, 'Bunu sana kim söyledi?' dedi. Peygamber;

²⁷ Tirmizî, Tefsîr 81/1; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXX, 65-66; Vahidî, *Esbâb*, s. 707-709.

²⁸ el-Abese 80/1-10.

²⁹ Buhârî, "Talak", 8; "Tefsîr 66", 1, "Eymân", 25; Müslim, "Talak", 20; Ebû Dâvûd, "Eşribe", 11; Nesâî, "Talak", 17, "Eymân", 20; Tirmizî, "Tefsîr 66", 1.

'Bunu bana, bilen, her şeyden haberi olan Allâh söyledi' dedi³⁰ âyetleri nâzil oldu."

Yukarıda verilen örneklerden de anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber'in tasvîb ve takrîr edilen tercihlerinin yanı sıra, tashîh edilen tercihleri dahi, ümmetin tercihlerinde dikkate almaları gereken ilkeleri göstermekte, Resûlulullâh'ın sünnetine iktidânın başka bir cihetten yeniden tahakkük etmesini mümkün kılmaktadır. Aşağıda, Resûlüllâh'ın (s.a.v.) tasvîb ve tashîh edilen tercihlerinden hareketle tespit edilen ve mü'minlerin sünnete ittiba bakımından önem arz eden bazı ilkelere yer verilecektir.

III. Hz. Peygamber'in Tercihlerinden Çıkarılması Mümkün Bazı İlkeler

Hz. Peygamber inancı, ibadeti, güzel ahlâkı, çevresindeki insanlarla olan ilişkilerindeki dürüstlüğü, vefâkârlığı, cömertliği, azmi ve kararlığı, cesareti, şefkât ve merhameti, kadınlara, çocuklara, köle ve cariyelere karşı ince fikirliliği, fedakârlığı, emaneti ehline vermesi, itidal üzere yaşayışı, samimiyeti, alçak gönüllülüğü, edep ve hayâ timsali oluşu, gösteriş ve lükse değer vermemesi, birlik ve beraberliği telkin etmesi, istişareye değer vermesi, can, mal, ırz ve namus emniyetini sağlaması, hizmet ve külfette en önde, nimette ise en sonda yer alışı ile insanlara hayatlarında düstur edinmeleri gereken evrensel ilkeler sunmuştur. Bütün bunların yanı sıra Hz. Peygamber'in tercihlerine işaret eden rivâyetler incelendiğinde bu rivâyetlerden hareketle Hz. Peygamber'in tercih ilkeleri olarak adlandırabilecek bazı temel prensipler ortaya koymak mümkündür. Bunları ise, örneklik, kolaylaştırıcılık, vefâkârlık, ihtiyatlılık, insânîlik ve fitrîlik, mücadelecilik olarak sıralamak mümkündür.

A. Örneklik

İslâm esaslarının uygulanabilirliği ve işlerlik kazanması tamamen Hz. Peygamber'in önderliğine ve örnekliliğine bağlıdır.³¹ Hz. Peygamber İslâm'ın öğördüğü değerleri bizzat yaşayarak ve kendi hayatında uygulamak suretiyle somut bir şekilde ortaya koymuştur. Kur'ân ahkâmının sosyal hayatta nasıl yorumlanacağı, nasıl uygulanacağı Hz. Peygamber tarafından bizzat yaşanarak gösterilmiştir.³² Zira Kur'ân hayatın bütünü hakkında temel ilkeler koymakla birlikte ayrıntılardan bahsetmemiştir. Çünkü bu ilkelerin insan fıtratına uygun, yapılabilir ve yaşanabilir olduğunu gösterecek bir peygamber gönderilmiştir. Hz. Peygamber bu ilkeleri uygularken ve yaşarken bütüne yönelik ayrıntılar

³⁰ et-Tahrîm 66/1-3.

³¹ bkz. Çakan, "İslâmî Yapılanmada Model ve Metodoloji Olarak Sünnet", *Sünnet'in Dindeki Yeri* (nşr. İsmail L. Çakan), İstanbul 1997, s. 240.

³² Detaylı bilgi ve örnekler için bkz. Abdülhamit Birışık, *Hz. Peygamber'in Hayatından Davranış Modelleri*, Ankara: TDV Yayınları 1998, "Hz. Peygamber'in Hayatından Davranış Modelleri", Ankara, 1998.

kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Böylece Kur'an'a uygun bir hayat Resûlüllâh'ın şahsında anlam kazanmış ve somut bir gerçekliğe dönüşmüştür.

Hız. Peygamber'in örneği, ona iman, itaat, itibâ ve iktidâdan bağımsız düşünülemez. Zira Hız. Peygamber'in hayatı İslâmî bütün değerlerin hayat bulup müşahhas hale geldiği bir alandır.³³ Bu nedenle, Kur'an'ın prensiplerini Hız. Peygamber'in örnek uygulamalarına başvurmadan yerine getirmek ve Hız. Peygamber'in örneğini belirli alanlara indirgemek doğru ve mümkün değildir. Zira o, hayatın her alanı için örnek ve rehberdir. Netice itibariyle Hız. Peygamber'in tercihleri de onun evrensel örneği bağlamında değerlendirilmeli ve sünnet kapsamında değerlendirilmelidir.

B. Kolaylaştırıcılık

Tercihleri ile ilgili rivâyetler incelendiğinde Allâh Resûlü'nün herhangi bir konuda alternatifler söz konusu olduğunda terciğini kolay olandan yana kullandığı görülmektedir. Bu, onun tercihlerinden hareketle çıkarılabilecek ilk ilkeyi "kolaylık" olarak belirleme imkânı vermektedir. Hız. Peygamber kendi beyanıyla, "*muħakkak ki din kolaylıktır*"³⁴ diyerek kendisinin de dini kolaylaştırıcı ve insanları güzelliklerle müjdeleyici olarak gönderildiğine işaret etmiştir. Hatta Hız. Peygamber, Ebû Mûsâ ve Mu'âz b. Cebel'i, Yemen'e gönderirken, onlara da kolaylaştırıcı olmalarını öğütlemiştir. Onlara, "*Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız; sevdiniz, nefret ettirmeyiniz; uyum içinde olunuz, ihtilafa düşmeyiniz*"³⁵ tavsiyesinde bulunmuştur.

Kolaylık ilkesinin, inançtan, ibadete; tebliğ ve irşaddan hukuka kadar hayatın tamamını kapsadığı söylenebilir. Bu hususta Şâh Veliyullâh Dihlevî şöyle demektedir:

"Hakka davet, semeresini verebilmesi için, kolaylaştırma ilkesiyle yapılmalıdır. Nefret ettirme, usandırma, ibadetlerin konuluş amacını tersine çevirir. Bütün insanlara yönelik olan yükümlülükler, kolay olmalıdır. Nitekim Resûlüllâh (s.a.v.), bu durumu açıkça belirterek, namazı uzatanlar hakkında, 'gerçekten içinizde nefret ettirenler vardır'³⁶ bu-
yurmuş ve bu konuda ümmetini uyarmıştır."³⁷

Her alanında kolaylık ilkesi hâkim olan İslâm dininin, başlı başına bu ilke üzerine kurulu olduğu söylenebilir.³⁸ Zira bu hususun ilke düzeyinde ifadesi

³³ Recep Kılıç, *Dini Anlamak Üzerine*, İstanbul: Ötüken Yayınları 2004, s. 37.

³⁴ Buhârî, "İmân", 29; Nesâî, "İmân", 28; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 29.

³⁵ bkz. İkinci Bölüm, s. 29-31.

³⁶ Müslim, "Salât", 182.

³⁷ Şâh Veliyullâh Dihlevî, *İslâm Düşünce Rehberi Hucetullâhi'l-bâliğa* (trc. Mehmet Erdoğan), I-IV, İstanbul, 2003, II, 87.

³⁸ Halit Çalış, *İslâm'da Kolaylaştırma İlkesi (Azimet Ruhsat İlişkisi)*, Konya: Yediveren Kitap 2004, s. 51.

olmak üzere şu âyet ve hadisler zikredilebilir: "Allâh size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez; fakat sizi tertemiz kılmak ve size (ihsan ettiği) nimetlerini tamamlamak ister; umulur ki şükredersiniz";³⁹ "Sen onlara kaba ve katı yürekli olsaydın, etrafından dağılıp giderlerdi".⁴⁰

Âyetlerin ve hadislerin delâlet ettiği üzere, İslâm dini, mü'minler için her hususta 'kolay' olanı önclemiştir. Bu suretle kolaylık ilkesi, İslâmiyet'in herkeşe şâmil evrensel bir din olmasının gerektirdiği üzere dinin hükümlerinin ifasını her zaman ve mekânda mümkün kılmaktadır. Güçlüklerden arındırılarak, fert ve toplumların ihtiyaçlarına, beklentilerine, geleceğine cevap teşkil edecek sadelikte ve kolaylıkta hükümler içeren böylesi bir dinin saadet-i dareyni vaat etmesi ise tabiidir. Netice itibariyle; İslâm'ın dinin gönüllü kabulünü sağlayan ve herkes tarafından her zaman ve mekânda uygulanabilirliğini artıran "kolaylık" ilkesi, Peygamber Efendimizin tercihlerinde de yerini almış gözükmektedir.

C. Vefâkârlık

İslâm ahlâkının önemli prensiplerinden olan ahde vefâ, sözünde durma, verdiği söze bağlı kalma, anlamına gelmektedir.⁴¹ Her alanda olduğu gibi vefânın en güzel örneklerini de güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderilmiş Hz. Peygamber'in hayatında görmek mümkündür. Zira o, Hz. Peygamber ailesine, akrabalarına, ashâbına, kavmine, komşularına karşı sevgi ve bağlılıkta sebat etmek suretiyle onlara vefâ göstermiştir. Resûlüllâh kendisine Cebrâil (a.s.) ile karşılaşması ve ilk vahiy hâdisesini aktardığında, Hz. Hatice vefâkârlın en güzel örneklerini hayatında tahakkuk ettirmiş eşinin başına kötü bir şey gelmeyeceğinden emindi.⁴² Onun nübüvvet sonrası hayatı da birçok vefâ örneği ile doludur. Meselâ o, Huneyn'de savaş esirleri arasında bulunan sütkardeşi Şeyma'yı (r.anhâ) muhabbetle karşılamış ve kendisine özel bir muamelede bulunmuştur. Hz. Peygamber cübbesini yere sererek onu üzerine oturtmuş ve pek çok hediyeler vermiştir.⁴³ Bunun gibi birçok örnekten anlaşıldığı kadarıyla, Hz. Peygamber'in tercihlerinde vefâkârlık öne çıkan ilke olarak dikkat çekmektedir.

³⁹ el-Mâide 5/6.

⁴⁰ Al-i İmran 3/159.

⁴¹ Seyyid Şerif Ali b. Muhammed el-Cürcânî, *Kitâbu't-Ta'rifât*, Beyrut: Dâru Kitâbi'l-İlmiyye 1997, s. 253; Fikret Karaman, İsmail Karagöz, İbrahim Paçacı, Mehmet Canbulat, Ahmet Gelişgen, İbrahim Ural, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı 2006, s. 11; Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, s. 14.

⁴² Buhârî, "Bed'ü'l-vahy", 3.

⁴³ Muhammed Abdülmelik b. Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I-IV, Kahire, 1955, IV, 905.

D. İhtiyatlılık

Hız. Peygamber şüpheli şeylerden uzak durur ve bu konularda ihtiyatlı davranırdı.⁴⁴ Ayrıca onun, tüm işlerinde birtakım sebepleri gözeterek tedbiri elden bırakmadığı görülmektedir.

İslâm ulemâsı, Peygamber Efendimizin hayatındaki örnekleri dikkate alarak, ihtiyatı hukûkullâh ve hukûku'l-ibâd açısından bir ayrıma tâbi tutmuşlardır. Buna göre, ihtiyatın Allâh hakları konusunda caiz olduğunu, kul hakları konusunda ise, caiz olmadığını söylemek mümkündür.⁴⁵ Şöyle ki, bir namazın sahîh ve fâsîd olma ihtimali varsa, "Vacip olmayan bir şeyi eda etmek vacibi terk etmekten evlâdır" gerekçesiyle bu namazı yeniden kılmak ihtiyata daha uygundur.⁴⁶ Oysa hukûku'l-ibâd söz konusu olunca, bir meselede ödeme yükümlülüğünün bulunup bulunmama ihtimali varsa ihtiyata dayanılarak, kişiye tazmin yükümlülüğü getirilemez.⁴⁷

Bu tasnîfin menşeyini Hız. Peygamber'in hayatında da görmek mümkündür. O bir taraftan kolaylaştırıcı ve müjdeleyici iken aynı zamanda insanlar arasında haramlardan en uzak duran kişi olmuş, şüpheli şeylerden sakınmış ve ümmetine de bunu öğütlemiştir.

E. İnsanîlik ve Fitrîlik

Hız. Peygamber İslâm'ı tebliğ esnasında pek çok eziyete maruz kalmıştır. Ancak o, bütün eza ve cefalara, hakaretlere sabrederek tebliğine devam etmiştir. Hız. Peygamber, 'Ya Rabbi, kavmim câhildir, bilmezler, kusurlarına bakma, hidâyet ver' demek suretiyle de âlemlere rahmet olmasının gerçekliğini göstermiştir. Lânet okumasını telkin edenlere de "Ben lânet okumak için değil, âlemlere rahmet olarak gönderildim", "Merhamet etmek, lânet etmekten daha yararlıdır" şeklinde mukabelede bulunmuştur. Müslüman yahut gayr-i müslim ayırt etmeksizin, lütuf ve merhameti lânete tercih etmiştir. Bu sebeple Hız. Peygamber'in tüm yaşayışı gibi tercihlerinde de insânîlik ve fitrîlik ilkesi açıkça müşâhede edilmektedir.

F. Mücadelecilik

Hakkı hâkim ve üstün kılmak için mücadele etmek İslâmî bir hayatın gereğidir ki bunun adı *cihad*tır. Cihadın kelime anlamı, insanın güç ve takatini sonuna kadar sarf ederek her türlü zorluğu göğüsleyip belli bir hedefe yürümesidir. İslâmî literatürde ise; İslâm'ı tebliğ, nefse ve dış düşmanlara karşı mücade-

⁴⁴ bkz. Dihlevî, *Huccetü'llâhi'l-bâliga*, I, 621.

⁴⁵ Ebû Zeyd Abdullâh b. Ömer ed-Debûsî, *Te'sisü'n-nazar*, Kahire, ts. (Ebu'l-Hasen Ubeydullâh b. Hüseyin b. Dellâl el-Kerhî'nin *Risâle fi'l-usûl*'ü ile birlikte, nşr. Zekeriyâ Yûsuf, s. 166.

⁴⁶ Kerhî, *Risâle*, s. 166.

⁴⁷ Kerhî, *Risâle*, s. 166.

le vermektir.

İslâm'da mücadelenin karşılığı olan cihadın, çeşitli alanlarda ve çeşitli şekillerde yerine getirilmesi gereken bir görev olduğunu söylemek mümkündür. Hz. Peygamber'in hayatı bu çerçevedeki cihadın en başarılı örneğini oluşturmaktadır. Onun mücadeleciliği hiç kuşkusuz tercihlerine de yansımış ve bunu "...hiçbir seriyyeden geri kalmak istemezdim" ve "...şehit olmayı tercih ederdim" ifadeleriyle açıkça ortaya koymuştur.

IV. Sonuç

Bir davranışı seçme ve gerçekleştirmede insan özgür iradeye sahiptir. Bunun bir neticesi olarak ise irâdesiyle yaptığı bu seçimlerinden sorumludur. Zira insan başıboş bırakılmamıştır ve ona hayatı boyunca bir örnek ve rehber olan Hz. Peygamber'e her yönüyle tâbi olması emredilmiştir. Nitekim Kur'ân'da şöyle buyrulmuştur: "*Kim Allâh'a ve Resûl'üne itiaat ederse işte onlar, Allâh'ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, siddiklar, şehitler ve sâlihlerle beraberdir.*"⁴⁸ Dolayısıyla, İslâm'a uygun bir hayat sadece Allâh'ın âyetlerinde belirlenen ve Hz. Peygamber'in örneğinde ortaya konan ölçüler çerçevesinde mümkündür. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyrulmuştur: "*Allâh ve Resûlü bir işe karar verdiği zaman, gerek inanan bir erkeğin gerek inanan bir kadının kendilerine ait bir işte tercih hakları olamaz. Her kim Allâh'a ve peygamberine asi olursa açık bir sapıklık etmiş olur.*"⁴⁹ Âyet-i kerîmeden de anlaşıldığı üzere insan hayat istikâmetini belirleyen tercihlerinde Hz. Peygamber'e tâbidir. Zira Hz. Peygamber'in kararları ve tercihleri ya Yüce Allâh'tan gelen bir vahiydir, ya da kendisi tarafından gerçekleştirilmiş bir içtihadın neticesidir. Ancak bu durumda da o Yüce Allâh'ın bilgisi dâhilinde gerçekleştirilmiş ve vahyin kontrolünden geçmiştir.

Vahiy kontrolünde bir Peygamber olan Resûlüllâh (s.a.v.) tercihlerinde genellikle isabet etmiş ve tasvîb görmüş olmakla birlikte özellikle dini tebliğ alanına girmeyen hususlarda zaman zaman yanıldığı, 'evlâ olanı terk' ettiği de olmuştur. Böylesi durumlarda ise o, vahiy tarafından uyarılmış, tashîh edilmiştir. Zira Yüce Allâh özellikle dini tebliğ alanına giren bir konuda hiçbir zaman peygamberini hatası üzerine bırakmamıştır.

Hz. Peygamber'in tercihlerine baktığımızda hakkında nass bulunmayan hususlarda kimi zaman iki doğrudan maslahata en uygun olanı, kimi zamanda iki kötünden daha az zarar getireni öncelediği görülmektedir. Onun tercihlerinde örneklik, kolaylaştırıcılık, vefâkârlık, ihtiyatlılık, fitrîlik ve insanîlik, mücadelecilik gibi temel ilkelerin etkili olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir.

⁴⁸ en-Nisâ 4/69.

⁴⁹ el-Ahzâb 33/36.